

KOVÁCS ERZSÉBET

A nyugdíjreform demográfiai korlátai

A 21. század az idősödés évszázada a gazdaságilag fejlett régiókban. A hosszabb várható élettartam csökkenő születési rátával társul, ezért az öszülő népesség lesz a jellemző minden országban. A nyugdíjban töltött élettartam 5,6 évvel nőtt 1958–1999 között az OECD-országokban. Az időszak kezdetén csökkent a nyugdíjkorhatár a legtöbb országban, mert munkába állt a háború után született népes baby-boom generáció. Napjainkban nyugdíjba vonul ez a korosztály, és jelentősen emelkedik a nyugdíjas/aktív arány. A felosztó-kirovó nyugdíjrendszer pénzügyi stabilitása a demográfiai folyamatok vizsgálata nélkül nem állítható helyre. A számítások azt mutatják, hogy egy évvel emelhető a nyugdíjkorhatár ott, ahol három évvel magasabb a várható élettartam.

1. BEVEZETÉS

A nyugdíj külső szemlélők számára elsősorban kétirányú pénzáramlás: aktív korunkban járulékbefizetést jelent, majd a nyugdíjba vonulók számára a jövedelem simítását és az időskori elszegényedés elleni védelmet szolgálja. Egy-egy ember akár 60-70 évig is kapcsolatban áll a nyugdíjrendszerrel, hiszen munkaképes kora során befizet, majd a növekvő várható élettartam miatt egyre hosszabb ideig kap nyugdíjat. Ez a hosszú táv indokolja azt, hogy a nyugdíjrendszerek változtatása csak alapos előkészítés és megfontolt bevezetés mellett lehet sikeres.

Gazdasági és pénzügyi válság idején általában a rövid távú szempontok az erősebbek, de ezek komoly következményekkel járhatnak a nyugdíjrendszerre. A hosszú távú gondolkodást igénylő nyugdíjreformra nem jut elég idő és figyelem, sőt a korábbi változások visszafordítása is felvetődik, ha a rövid távú érdekek, a munkaerő-piaci helyzet úgy kívánja.

A Nyugdíj- és Időskor Kerekasztal (NYIKA) 2007 márciusa és 2009 novembere között végzett munkája során a hozzájárulás ösztönzése, a munkanyugdíj és az alapnyugdíj egymást kiegészítő szerepe és nagysága, a pénzügyi fenntarthatóság, a költségvetési hozzájárulás mérséklése állt az érdeklődés homlokterében. A kerekasztal öt különböző nyugdíjparadigmára tett javaslatot¹, ezek több szempontból eltérnek egymástól. A legfőbb különbségek abban ragadhatók meg, hogy milyen forrásból tervezik finanszírozni az öregségi nyugdíjat:

- kötelező hozzájárulásból vagy önkéntes befizetésből,
- csak járulékbéveletből vagy adóból is.

Jelen tanulmány nem a forrásokra, nem is az egyéni nyilvántartásra összpontosít. A nyugdíjparaméterekre sem térünk ki, nem teszünk javaslatot sem a járulékkulcs, sem az indexelés mértékére, csak a nyugdíjrendszer „szereplőit” vizsgáljuk.

1 A teljes *Jelentés* letölthető a www.magyarorszagholnap.hu oldalról.

Bemutatjuk a nemzetközi és a hazai demográfiai tényeket és előrejelzéseket, összevetjük egyrészt a befizetők létszámát és a befizetések tartamát, másrészt azt, hogy hány embernek és milyen hosszan fizetünk nyugdíjat várhatóan a jövőben.

A magyar folyamatok ismertetése előtt tekintsük át röviden a fejlett országok demográfiai helyzetét, hiszen tapasztalataik két szempontból is tanulsággal szolgálhat számunkra:

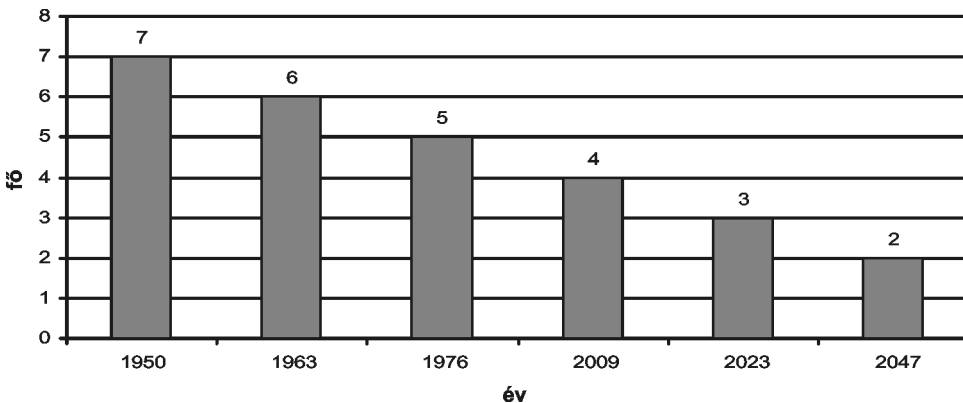
- hazánkban az ötvenes évek első felében született népes Ratkó²-generáció fiatalabb, mint a II. világháború után született népes baby-boom generációi;
- a magyar férfiak és nők várható élettartama ma még jóval elmarad az OECD többi országában jellemző élettartamadatoktól.

2. A DEMOGRÁFIAI KIHÍVÁS NEMZETKÖZI JELLEGE

A 21. századot az idősödés évszázadának tekintik a gazdaságilag fejlett országokban. Az OECD-országok mindegyike szembesült már azzal a demográfiai kihívással, amelyet a hosszabbodó várható élettartam jelent. Ez a folyamat csökkenő születési rátával társul, ezért az öszülő népesség lesz a jellemző minden országban. (Japánban várhatóan már csak 1,2 lesz az aktív/nyugdíjas arány, amikor az OECD átlaga 2-re csökken.) Az aktívak és nyugdíjas korúak egymáshoz viszonyított arányában bekövetkező eltolódást vetíti előre az *1. ábra*.

1. ábra

Hány dolgozóra jut egy nyugdíjaskorú az OECD-országokban?

Forrás: Pensions at a Glance [2009]

² *Ratkó Anna* (1903–1981) a Rákosi-korszak egyetlen női minisztere, 1949 és 1953 között népjóléti, majd egészségügyi miniszter volt. A nevéhez kapcsolódó abortusztilalom és a gyermektelenségi adó miatt a természetes szaporodás üteme ezekben az években jelentősen nőtt. A terhességmegszakítás tilalmát 1956 júniusában oldották fel, a gyermektelenségi adót pedig az 1956-os forradalom után törölték el. Az ebben a fél évtizedben született generációt Ratkó-gyerekeknek nevezik (http://hu.wikipedia.org/wiki/Ratkó_Anna).

A nyugdíjban töltött élettartam 5,6 évvel lett hosszabb 1958–1999 között az OECD-országokban. Kezdetben ezzel együtt csökkent a nyugdíjkorhatár a legtöbb országban, mert munkába állt a háború után született népes baby-boom generáció.

Bár az egyének számára örömteli lehetne a szakmai zsargonban „ageing”-nek nevezett folyamat – vagyis az, hogy mindenki tovább él –, tudnunk kell, hogy ez, noha eltérően érinti az egyes országokat, jelentős teher a nyugdíjrendszernek, sokba kerül a kormányoknak, valamint a vállalati nyugdíjrendszereket működtető munkáltatóknak is.

A demográfiai folyamatok lassan változnak, és a megszületett gyermekek 60–65 év múlva lesznek nyugdíjaskorúak. Ez elég hosszú idő³ arra, hogy az egyes országok nyugdíjrendszere alkalmazkodjon, és a kormányok meghozzák a szükséges intézkedéseket. Hogy ez napjainkban miért nem történik meg, ahhoz érdemes történelmileg visszatekinteni arra, hogyan is alakult ki a modern nyugdíjrendszer.⁴

A nyugdíjtörténelemről olvasva, először *Bismarck* kancellár⁵ nevét kell említeni, akinek három törvényt köszönhetek a poroszok:

- 1883: egészségbiztosítás,
- 1884: balesetbiztosítás,
- 1889: időskori- és rokkantellátás.

Bismarck időskori nyugdíjrendszere a 70 éves kort betöltött ipari és mezőgazdasági munkásoknak, kézműveseknek és hivatalnokoknak szolgáltatott járadékot egy olyan időszakban, amikor átlagosan 45 évet élt meg egy porosz ember.

A brit társadalombiztosítás kialakítását *William Beveridge*⁶ közgazdász kezdeményezte 1942-ben, még a II. világháború idején. 1944-ben arról írt, hogy teljes foglalkoztatás mellett – amit úgy értelmezett, hogy a munkanélküliségi ráta a 3%-ot nem haladja meg – látja megvalósíthatónak a jóléti államot, amely képes az általa felsorolt öt fő problémától⁷ megvédeni a népet.

1945-ben a brit választásokon a konzervatív pártot legyőző munkáspárt kezdte el megvalósítani a Beveridge által javasolt reformot. Az általa írt „Beveridge-riporton” alapult a háború után a nemzeti egészség és nyugdíjbiztosítási rendszer, amely a bölcsőtől a sírig gondoskodott a brit népességről.⁸

Ha feltesszük azt a kérdést, hogy milyen tanulságokat kínál a fenti két rendszer, akkor legalább két gondolat kínálkozik:

3 Annak ellenére, hogy *Trockij* (1879–1940), aki 61 éves korában meghalt, azt mondta: „Az öregség a legváratlanabb esemény, ami bekövetkezhet egy ember életében.” (<http://www.citatum.hu/kategoria/%D6regeed%E9s/6?r=5>)

4 A szerző köszöni *Augusztinovics Máriának* és *Király Júliának*, hogy részt vehetett 2006 őszén az általuk kezdeményezett Bismarck–Beveridge klub rendezvényein.

5 *Otto von Bismarck* (1815–1898) 83 évig élt, és ez a saját korában kiemelkedően magas élettartam volt (http://en.wikipedia.org/wiki/Otto_von_Bismarck)

6 *William Beveridge* (1879–1963) két világháborút is túlélte, 84 évesen halt meg. Halálos ágyán, a megvalósított reformjavaslataira visszatekintve, az utolsó mondata ez volt: „I have a thousand things to do”, „rengeteg dolgom van még” (http://en.wikipedia.org/wiki/William_Beveridge).

7 Beveridge szerint az öts fő baj: nyomor, tudatlanság, nélkülözés, téltlenség és betegség.

8 A rendszer alapja az a Nemzeti Biztosítási Tervezet lett, amit *Lloyd George* (1863–1945) akkori brit pénzügy-miniszter, később miniszterelnök 1911-ben vezetett be.

- Világosan kell látni a demográfiai folyamatokat, ismerni kell a várható élettartamot, hogy eldönthessük, hány embernek és milyen hosszan nyújt szolgáltatást a nyugdíjrendszer.
- Egy olyan javaslatcsomag, amely sok ember számára nyújt gondoskodást, bevezethető akkor is, ha azt a másik párt uralma idején dolgozták ki.

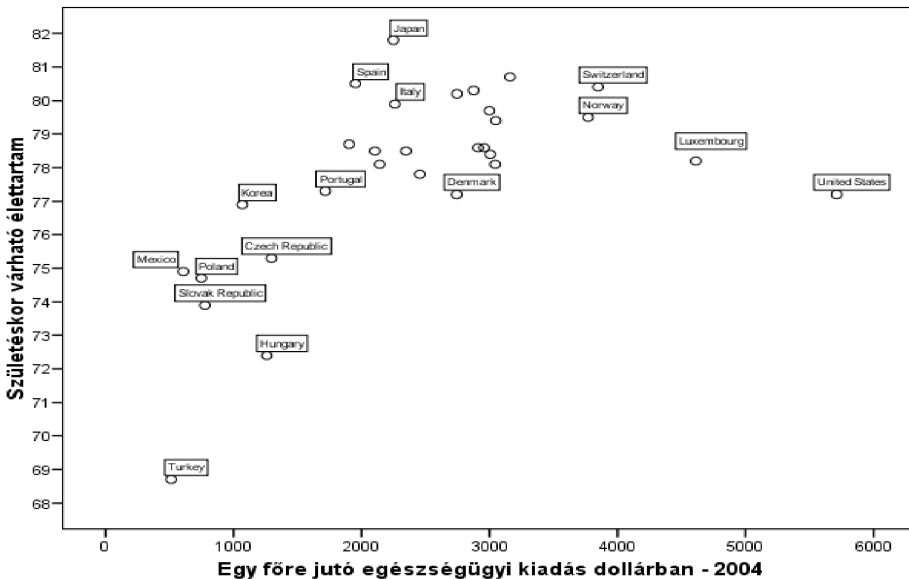
3. A VÁRHATÓ ÉLETTARTAM ÉS A NYUGDÍJKORHATÁR

A nyugdíjrendszerre gyakorolt demográfiai hatásban több részhatás figyelhető meg, de elkülönített elemzésüket nehezíti, hogy egymástól nem függetlenek.

1. Az állami nyugdíjrendszerek háború utáni bevezetésekor az országok többségében a nyugdíjkorhatár és a várható élettartam is 65 év volt. Az egészségügyi ellátás javulása, a kedvező életkörülmények következtében most akár 20-25 évet is élhet egy átlagos nyugdíjas. A hosszabbodó élettartam azonban növeli is az egészségügyi ráfordítások iránti keresletet, ezért az összefüggések iránya és ereje nehezen állapítható meg. A 2. ábra azt mutatja, hogy az egészségügyre többet költő országokban magasabb a várható élettartam.⁹ A kezdeti meredek emelkedés a 2004-es adatok alapján megtört 4000 dollár/fő szintnél.

2. ábra

A születéskor várható élettartam és az egészségügyi kiadások az OECD-országokban

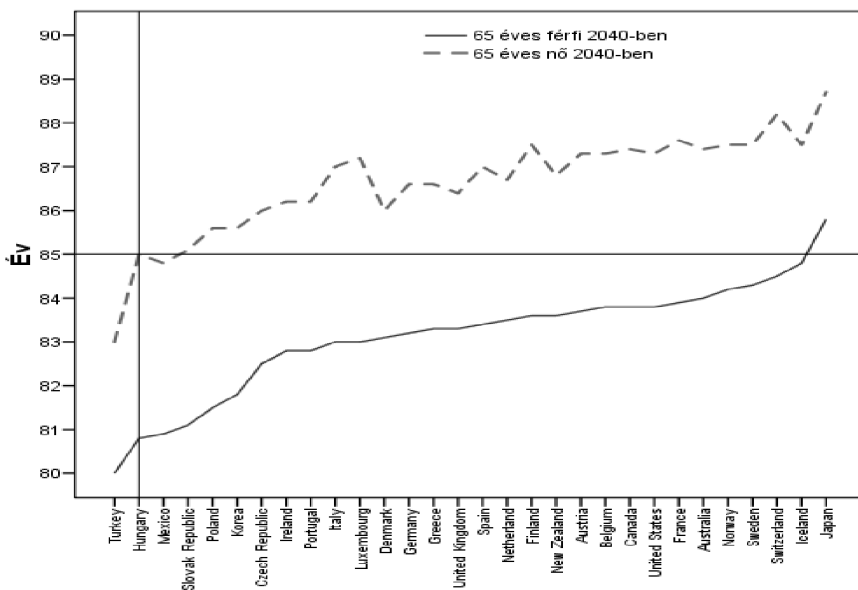
Forrás: Pensions at a Glance [2005]

⁹ A 2. ábrán a közös várható élettartam szerepel, mert a nyugdíjszámításban nem különböztetjük meg a férfiakat és nőket, hanem átlagos, azaz unisex halandósággal számolunk.

A várható élettartamot azonban nemcsak születéskor becsülhetjük, hanem a nyugdíjkorhatár elérésekor is. Ha 2040-re előretekintünk, akkor láthatjuk, hogy a nemek közötti különbség megmarad, de az OECD-országokban a férfiak 65 éves korban várható átlagos élettartama 83 évre, a nőké pedig 87 évre emelkedik a mostani 78 évhez képest. A magyar férfi és női projekciók továbbra is átlag alattiak, de a két nem között mért, jelenlegi 8 évnyi különbség csökkenését feltételezik (3. ábra).

3. ábra

A 65 éves korban várható élettartam 2040-ben

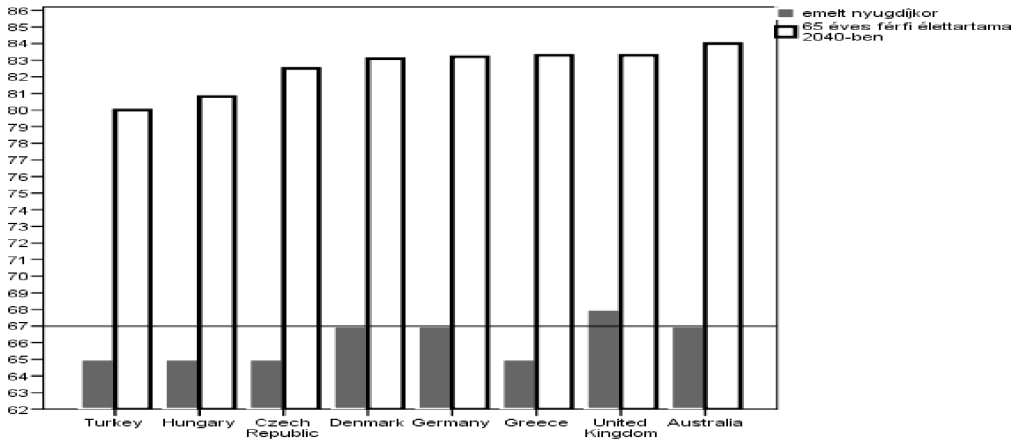
Forrás: Pensions at a Glance [2005]

Megoldásként azt tanácsolták már eddig is a szakértők, hogy továbbdolgozásra kell ösztönözni és/vagy a nyugdíjkorhatárt kell emelni. Ennek szellemében 2000 óta mindenhol egységesen emelik a nyugdíjkorhatárt, csak 3 ország (Lengyelország, Olaszország, Svájc) tartja fenn a férfi-női nyugdíjkorhatár különbségét.

A nyugdíjkorhatár-emelés a legtöbb országban nem követi az élettartam-növekedést, csak Dániában kötötték össze a két számot. A legmagasabb korhatárt Nagy-Britanniában jelentették be (68 év), Ausztrália, Németország, Dánia 67 évet, a Cseh Köztársaság, Görögország, Magyarország és Törökország pedig 65 éves nyugdíjkorhatárt tervez. A 4. ábra mutatja, hogy a nyugdíjkorhatár nem mozog együtt az egyes országokban várható élettartam-emelkedéssel.

4. ábra

A már bejelentett jövőbeni nyugdíjkorhatárok

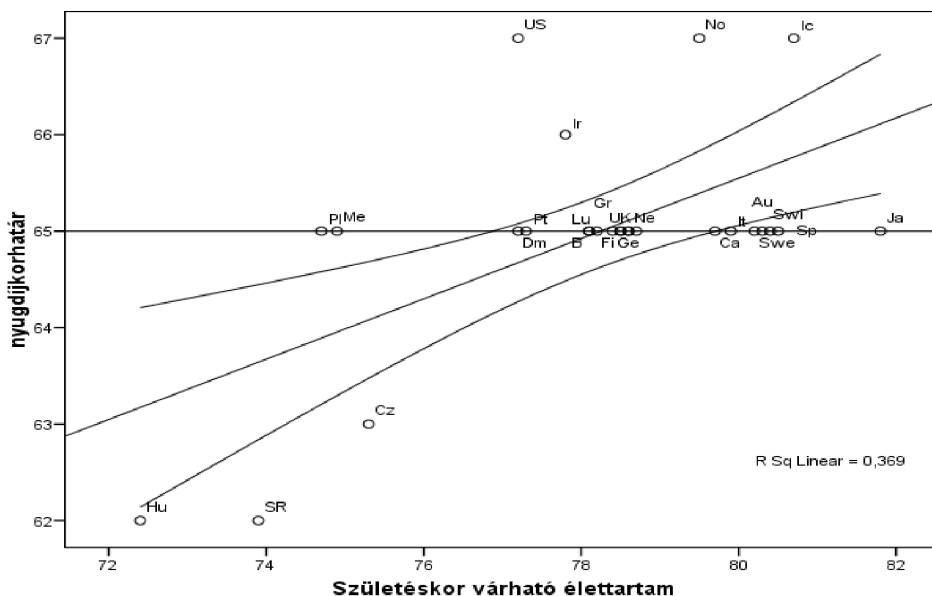
Forrás: Pensions at a Glance [2005]

Ha az OECD 26 tagállamának jelenlegi gyakorlatát vesszük alapul, és egyszerű, lineáris szabályt keresünk a születéskor várható élettartam és a nyugdíjkorhatár között, akkor az 5. ábrán látható függvényt illeszthetjük az adatpárok közé. A megfigyelhető szabály az, hogy 3 évvel hosszabb várható élettartam esetében 1 évvel magasabb a nyugdíjkorhatár.¹⁰ E modell illeszkedése több magyarázó változó bevonásával tovább javítható, itt csak az alkalmazás lehetőségét mutatjuk be.

Magyarország, Csehország és Szlovákia mélyen a görbe alatt helyezkedik el, még a 95%-os megbízhatósági intervallumba sem esik bele. A jelenlegi élettartam adatok alapján hazánkban 63 év, a cseheknél 64 év lenne a becsült nyugdíjkorhatár.

10 A regressziós függvény becslése: $\text{nykor} = 40,543 + 0,313 \times \text{élettartam}$. A konstans szignifikancia szintje: 0,000, míg a meredekségé: 0,001. A modell magyarázó ereje 37%. Magyarország erősen befolyásolja a görbe meredekségét, a leverage értéke 0,249.

Az élettartam alapján becült nyugdíjkorhatár

Forrás: OECD, Pension at a Glance [2005] és saját számítások

2. A tervezett nyugdíjkorhatár-emelés nem fedi el azt a problémát, hogy a tényleges nyugdíjba vonulási kor az országok 2/3-ában alacsonyabb, mint a hivatalos nyugdíjkorhatár. Átlagosan a 60 éves kor betöltése előtt vonulnak a férfiak nyugdíjba a következő 8 országban: Ausztria, Belgium, Finnország, Franciaország, Luxemburg, Magyarország, Olaszország, Szlovákia.

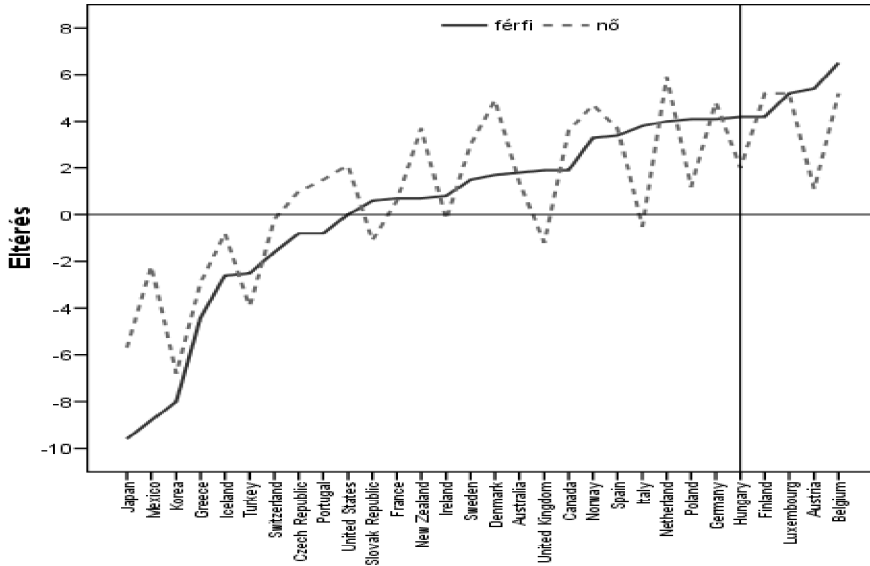
A 6. ábra 2002-re vonatkozó pozitív számai azt mutatják, hogy mely országokban hány évvel a hivatalos korhatár előtt mennek nyugdíjba az emberek, azaz hány évet *nem dolgoznak* le.

Negatív számokat azokra az országokra találunk, amelyekben az adott országban érvényes korhatáron túli nyugdíjba menetel a jellemző. A japán, koreai és mexikói férfiak átlagosan 8-10 évvel is tovább dolgoznak, mint a hivatalos korhatár. Mivel az ábrán a férfiak emelkedő értékei szerint rendeztük az országokat, szembevetendő, hogy a nők viselkedése mennyire másként ingadozik. Az angol és az olasz nők akkor is tovább dolgoznak, ha a férfiak a korhatár alatt vonulnak nyugdíjba.¹¹

¹¹ A folyamat behatóbb vizsgálatához figyelembe kellene venni a foglalkoztatottak számát és arányát is, hiszen idősebb korban a foglalkoztatásnak munkaerő-keresleti korlátai is lehetnek.

6. ábra

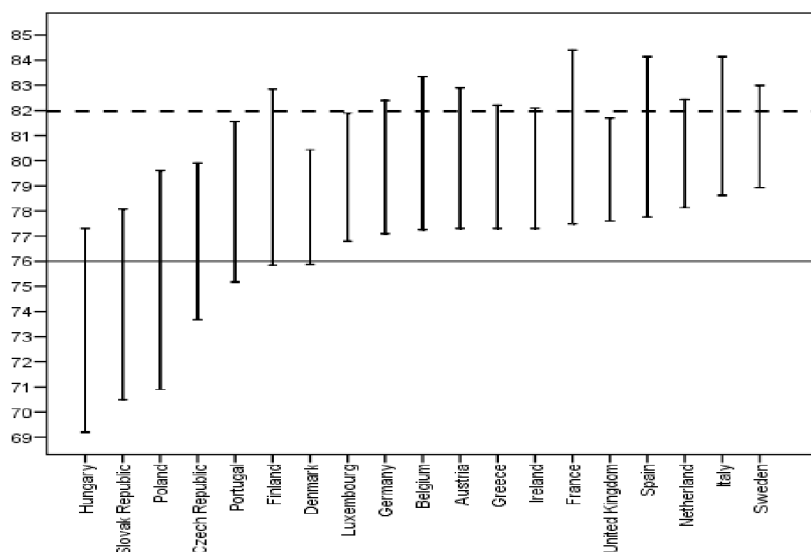
A hivatalos és a tényleges nyugdíjkorhatár eltérése

Forrás: OECD, Pension at a Glance [2005] és saját számítások

3. A férfiak és a nők várható élettartama minden országban eltér. A nők születéskor becsült, átlagos élettartama az európai országokban 6 évvel hosszabb, hazánkban 8 év a különbség. Magasabb gazdasági fejlettség mellett jellemzően kisebb, de nem tűnik el a nők élettartamtöbblete. A 2007-es statisztikai adatok alapján a születésük pillanatában a férfiak átlagosan 76, a nők 82 évre számíthatnak. A 7. ábra a férfiak emelkedő élettartama szerint mutatja az országokat. A függőleges vonalak felső vége a nők, az alsó a férfiak életkilátásait jelöli.

A születéskor várható átlagéletkor Európában 2007-ben

Forrás: HVG [2008]

A kezdeti 6 évvel hosszabb élettartam a nyugdíjazás idejére átlagosan 4 évre csökken. Ezt a négy többletét kell nyugdíjjal fedezni, miközben a nők életpályájuk során átlagosan alacsonyabb keresetet érnek el. Mivel a nemek közötti megkülönböztetés tilalma¹² érvényes az Európai Unió országaiban a pénzügyi szolgáltatások terén is, a kevesebbet befizető, de tovább nyugdíjban részesülő nők javára kötelező átcsoportosítás megy végbe.

3.1. A várható magyar élettartamok

A Nyugdíj és Időskor Kerekasztal munkájának kezdeti szakaszában felkértük *Hablicsek László* demográfust, hogy készítsen számunkra részletes projekciókat.¹³ Az eredményeket nemcsak nemek és korévek szerinti bontásban, hanem iskolai végzettség és aktivitás szerint is megkaptuk. Minden esetben készült az alapváltozat mellett optimista és pesszimista forgatókönyv is.

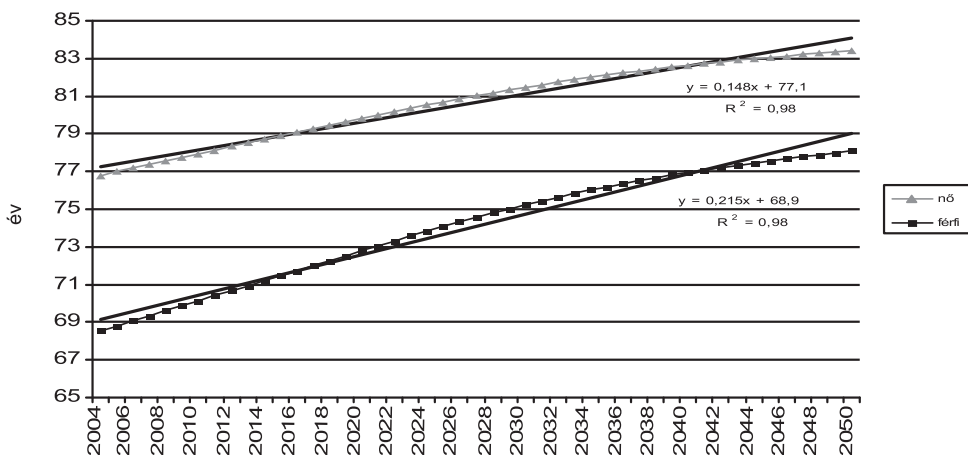
Ha az alapváltozatban előrevetített, születéskor várható élettartamokat tartalmazó 8. ábrát vizsgáljuk, akkor látható, hogy a nemzetközi tendenciáknál lassabb növekedést tételezett fel a projekció. A férfiak ötévente, a nők hatévente nyernek 1-1 további évet.

¹² 2004-ben fogadta el az EU a „Gender-direktívát”, amely kimondja a nemek közötti megkülönböztetés tilalmát. Hazánk is csatlakozott, de 2007-ben a 2 § alapján folyamodott a tilalom alóli mentességért. Ezt a magyar férfinek élettartam közötti jelentős különbség indokolja, ami az életbiztosítási díjkalkulációban fontos. A nyugdíjszámításokban mentességkérésre nincsen mód, itt közös, unisex halandósággal kell számolni (forrás: *A nemek közötti megkülönböztetés tilalma*, Bit. 96/A. §)

¹³ A projekciót ismertető tanulmány is megtalálható a www.magyarorszagholnap.hu weboldalon.

8. ábra

A születéskor várható élettartam emelkedése 2004–2050 között

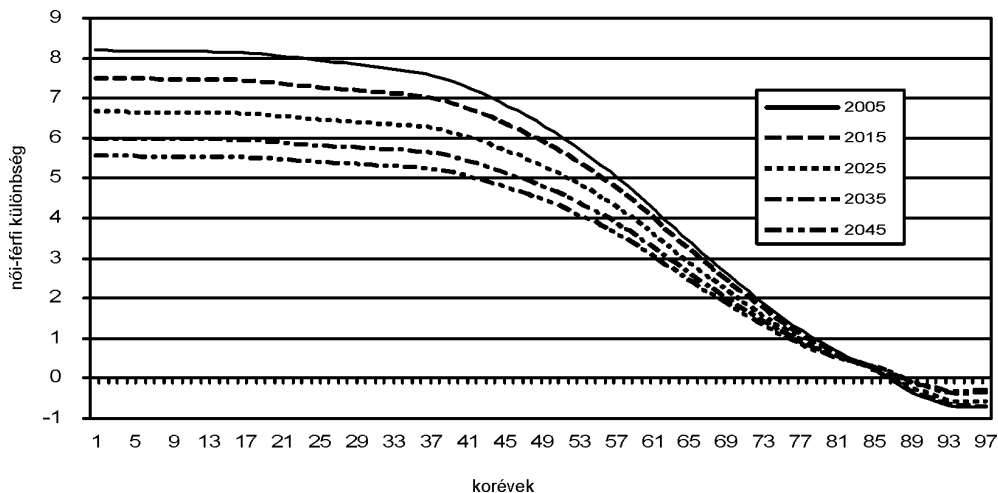

Forrás: Habcicsek László projekciói és saját számítások

A férfiak és nők születéskor várható élettartama közötti 8 évnyi eltérés két okból is csökken a 9. ábrán: részben a megélt évek¹⁴ során csökken, részben a várható élettartam emelkedése miatt lesz kisebb.

9. ábra

A nők és férfiak között születéskor mért élettartam-különbség változása

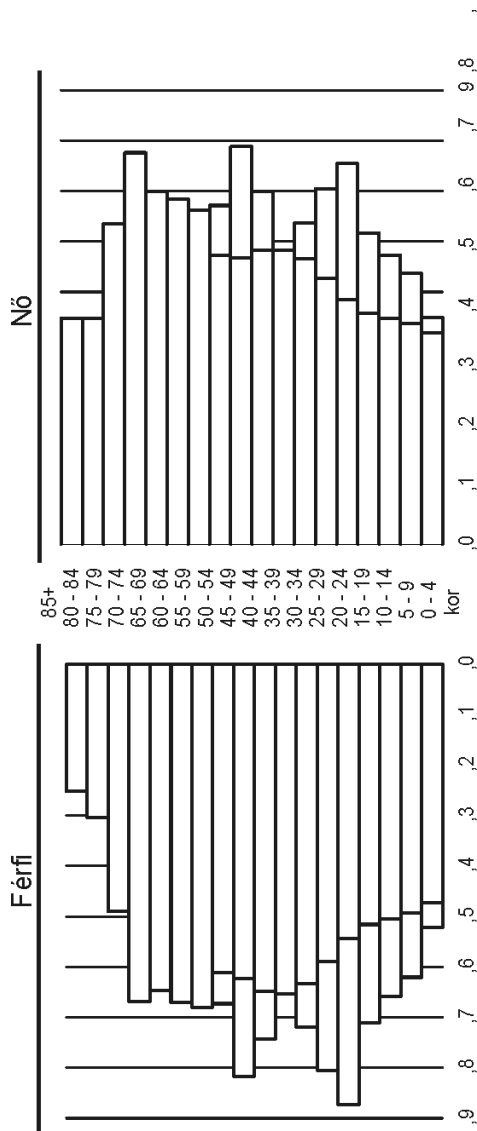
Forrás: Habcicsek László projekcióiból saját számítások

14 Érdekes megfigyelni, hogy 87 éves korra megszűnik a nők élettartam-többlete.

Ha az időbeli folyamatok vizsgálata helyett csak a 2000. évi kezdő (satírozott) és a 2050-ben várt (fehér) végállapotot tekintjük, akkor a 10. ábrán láthatjuk, hogy a magyar korfa messze nem az egészséges háromszög alakot mutatja. 2050-re a kezdeti lomboz jelleg már nem dominál, mert a Ratkó-generáció kevés tagja lesz életben. Az előrevetített, továbbra is alacsony gyermekvállalási kedv miatt a korfa „talpa” egyre keskenyebb lesz.

10. ábra

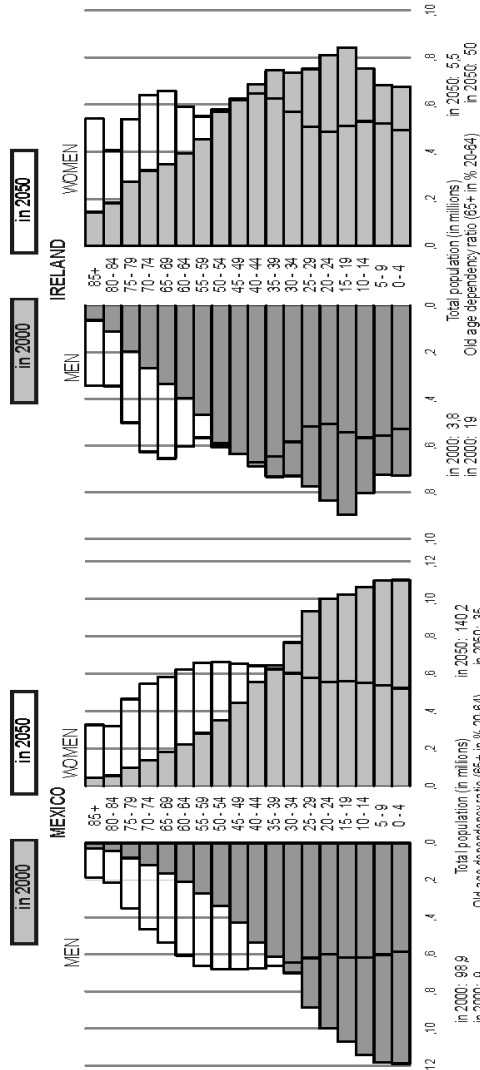
Magyar korfa 2000 és 2050-ben százalékban

Forrás: www.oecd.org/Ageing_38123085

II. ábra

Mexikó és Írország népességének nemek szerinti megoszlása 2000-ben és 2050-ben

Forrás: www.oecd.org/Ageing_38123085

Az OECD-tagországok között egészséges alakú korfája van *Mexikónak* és *Törökországnak*, de a 2050-es projekció már ott is jelentős változást mutat. Az európai országok közül *Dániában*, *Hollandiában* és *Írországban* a legtöbb a fiatal, de ezen országok népességének életkor szerinti megoszlása is egyenletessé válik 50 év alatt. A *II. ábra* Mexikó és Írország arányait mutatja.

3.2. Az idősödés hatása a felosztó-kirovó nyugdíjrendszerre

A felosztó-kirovó elven működő társadalombiztosítási nyugdíjrendszer¹⁵ finanszírozásának alapja az, hogy az adott évi befizetésekből fedezik az adott évi nyugdíjakat.

Demográfiai és finanszírozási szempontból is fontos figyelni arra, hogy hány dolgozóra jut egy nyugdíjas (1. ábra) vagy a fordított arányra, hogy az aktív korúakra vetítve hány nyugdíjas van (12/a. ábra). Ez az ábra a 60 év feletti arányát mutatja a 20–59 éves korosztályra vetítve. Ennek az az oka, hogy bár a hivatalos nyugdíjkorhatár 62 év, hazánkban a nyugdíjazás korcentruma¹⁶ nem éri el a 60 évet.

Ez az időskori eltartási rátának nevezett arány nem pontos kifejezés, hiszen csak az egyéni nyilvántartás hiánya miatt tekintjük a nyugdíjasokat eltartottnak. Valójában a nyugdíjban részesülő népesség évtizedeken keresztül járulékfizető volt, csakhogy a befizetéseik az előző generációk nyugdíját fedezték.

Ha nem emelkedik a nyugdíjazás korcentruma, akkor hazánkban már 2020 előtt elérjük azt, hogy 2 aktív korúra jut egy öregségi nyugdíjas.

A 12/a. ábrán azt is bemutatjuk, hogy 65 éves korban történő nyugdíjba vonulás mellett jelentősen, 15-22% közötti mértékben csökken a nyugdíjas/aktív korú arány. Így – az OECD-országokat követve – csak 2045 körül látjuk az 1 nyugdíjas/2 aktív arányt.

Sajnos, az aktívak közül nem mindenki járulékfizető, tehát a nevezőben szereplő szám a valóságban jóval kisebb. Ma hazánkban az aktív korúak mintegy 60%-a fizet rendszeresen nyugdíjjárulékot, ezért az eltartási rátát a 12/b. ábrán korrigálva is bemutatjuk. Így már 2035-ben bekövetkezhet az, hogy egy dolgozó befizetéseiből kell fedezni egy nyugdíjas járadékát. Ez a mai helyzetre, amit az alacsony átlagnyugdíj és magas járulékteher együttesen jellemez, kettős nyomást gyakorol.

Mivel a járulékkulcs további növelése megvalósíthatatlan, a járulék hatékony beszedése nehéz, és a költségvetési hiány terhére történő, emelkedő finanszírozás nem járható út, csak a kifizetések csökkentése kerülhet szóba.

A korhatár 65 évre emelése – és a tényleges munkaviszonyban maradás – hosszabb távon jelentősen mérsékli a járulékfizetőkre jutó nyugdíjas korúak arányát. Ha a következő évtizedekben 5 évvel később megy nyugdíjba a munkavállaló, akkor mintegy 15 évvel késleltetve jelentkezik a probléma, 2050-ig mérsékeltebb szinten marad az idősödő népesség eltartásának terhe.

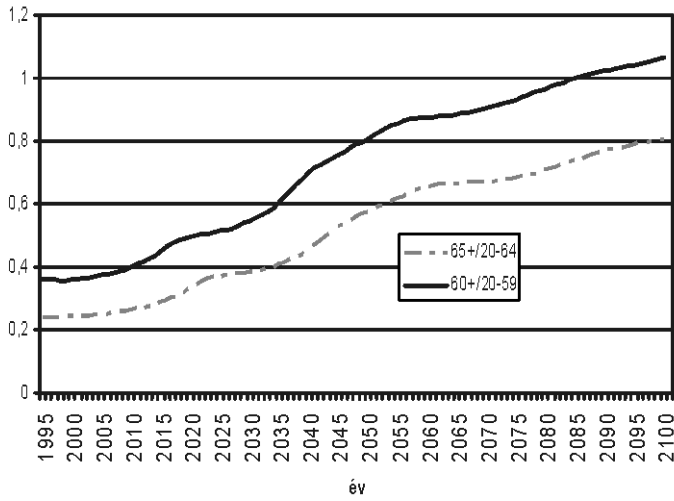
15 A többi lehetséges nyugdíjparadigma bemutatását a *Hitelintézeti Szemle* jelen számának más szerzői elvégzik.

Itt a nyugdíjreform lehetséges verzióira nem térek ki.

16 A nyugdíjazás korcentruma az adott évben nyugdíjba vonulók átlagéletkorát jelenti.

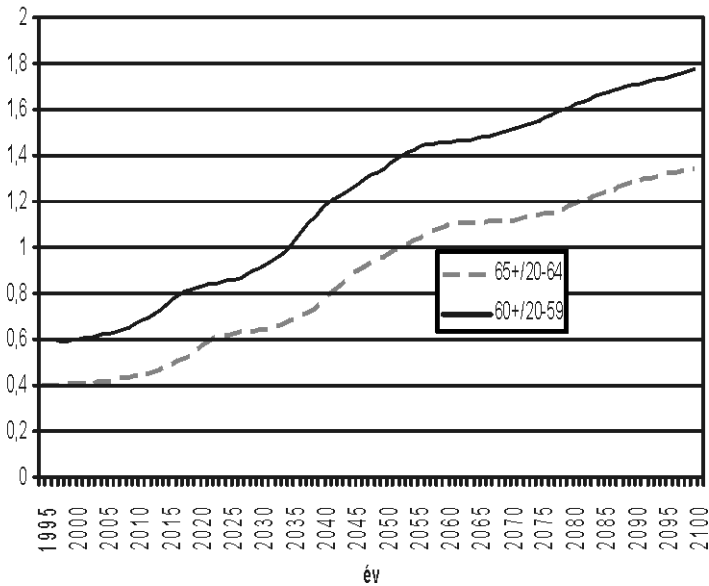
12/a. ábra

Egy aktívra jutó öregségi nyugdíjas

12/b. ábra

Egy járulékfizetőre jutó öregségi nyugdíjas

Ezen a ponton tegyünk egy rövid kitérőt a tények birodalmába.

Eddig a nemzetközi és a hazai folyamatokat is csak az öregségi nyugdíj oldaláról vizsgáltuk. De nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban nem csak azok részesülnek, akik betöltik a nyugdíjkorhatárt. Az 1. táblázatban a 2009. decemberi létszámokat és arányokat mutatjuk be. Szembetűnő, hogy a magyar korbetöltött öregségi nyugdíjasok aránya a teljes ellátásban részesülők felét sem teszi ki.

A korbetöltött rokkantsági nyugdíjban részesülők elnevezése vitatható, hiszen ők már öregségi nyugdíjasok, bár vélhetően a megrokkanas miatt rövidebb szolgálati időt gyűjtöttek, és részben ezért kevesebb nyugdíjat kapnak. Ha a korbetöltött özvegyeket is idesoroljuk, akkor a korhatár felettiiek együttesen az ellátottak 64,2%-t alkotják.

A korhatár alattiak (korengedményes, öregségi és rokkant, valamint özvegyi ellátottak) a munkaképtelenség, munkanélkülivé válás miatt kapnak ellátást. Ez a 23,5%-nyi hányad nem tekinthető homogén csoportnak, hisz többen közülük akár 20 év feletti járulékfizetéssel is rendelkeznek.

Ezért a finanszírozást vizsgáló tanulmányokban nem elegendő csak a járulékbefizetések és járadékkifizetések egyensúlyát keresni. Amíg nem lehet biztosítani a rokkantnyugdíjaknak, valamint egészségügyi jellegű kifizetéseknek az elkülönített alapból¹⁷ történő finanszírozását, addig nem egyértelmű, hogy kikre – a népesség milyen hányadára –terjed ki a nyugellátás. A 12/a. és 12/b. ábra is csak a korhatár feletti öregségi ellátás jövőbeni terhét mutatja, hisz a demográfiai prognózisok nem tartalmazzák az 1. táblázat többi kategóriájára előrevetített számokat.

¹⁷ A hozzátartozói ellátások leválasztása, megosztása is meggondolandó. Ezek fedezetét általában a korábban elhunyt hozzátartozó járulékfizetése fedezi.

I. táblázat

Nyugdíjban és nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma és aránya

Ellátás	létszám	összesen	arány
Korbetöltött öregségi	1 440 811		48,4%
Korhatár alatti öregségi	277 501		9,3%
Korbetöltött rokkantsági	370 264		12,4%
Korengedményes és bányásznyugdíj	12 343		0,4%
Öregségi és öregségi jellegű nyugdíj		2 100 919	71%
Korhatár alatti rokkantsági nyugdíj		382 427	13%
Ideiglenes özvegyi	9 445		0,3%
Korbetöltött özvegyi	102 203		3,4%
Korhatár alatti özvegyi	22 450		0,8%
Szülői	87		0,0%
Hozzá tartozói nyugdíj		134 185	4,5%
Árvaellátás		97 396	3,3%
Rehabilitációs járadék		12 345	0,4%
Nyugellátások összesen		2 727 272	91,6%
Mezőgazd. szervezetkezeti járadék	5 046		0,2%
Baleseti járadék	12 073		0,4%
Egészségkárosodottak szociális járadéka	172 507		5,8%
Rokkantsági járadék	31 742		1,1%
Háztartási (jövedelem)pótlék	26 020		0,9%
Egyéb ellátások	3 772		0,1%
Nyugdíjszerű ellátás		251 160	8,4%
Nyugdíj és nyugdíjszerű ellátás		2 978 432	100%

Forrás: ONYF [2010a]

3.3. A magyar és a svéd demográfiai különbségek

A nyugdíjreform egyik lehetséges iránya az, hogy névleges¹⁸ egyéni számlákon nyilvántartott befizetések mutatják a járulékfizetők hozzájárulását. Ez a rendszer sem rendelkezik tőkével, hanem felosztó-kirovó elven szolgáltat nyugdíjat. Mivel az elmúlt időszakban sok-

18 Az angol rövidítés eredeti jelentése Notional Defined Contribution (NDC), azaz névleges egyéni számlára meghatározott befizetés. Napjainkban az N jelentése inkább non-financial, hisz nem történik tényleges tőkefelhalmozás.

szor elhangzott az ún. „svéd modell” számos előnye és hátránya, érdemes összevetni, hogy a demográfiai alapokat tekintve a svéd és a magyar helyzet mennyiben tér el egymástól.

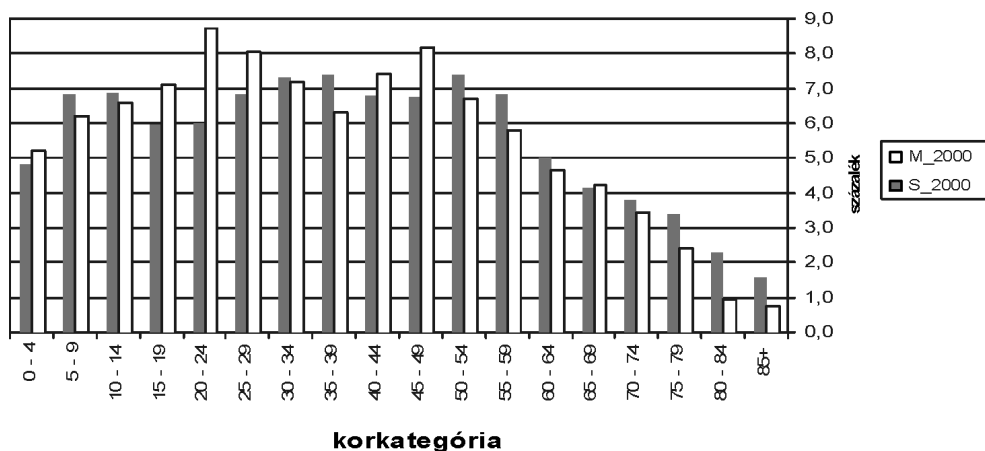
Csak a férfiak korcsoportok szerinti megoszlását mutatjuk be 2000-ben és 2050-ben, mivel a nők esetében hasonló eltéréseket tapasztalunk.

A 2000-es létszámarányok (13. ábra) erős hullámozása, 8% feletti aránya csak a magyar adatokban látható, ugyanakkor a svéd arányok a fiatalabb és legidősebb korosztályban magasabbak.

A 2050-re várt létszámok mindkét országban határozott kisimulást mutatnak (14. ábra). A svédeknel a 80 év feletti férfiak aránya magasabb, mint nálunk, de a nyugdíjat tekintve az igazán izgalmas kérdés az 55–75 közötti korosztály, ahol kimagasló arányt csak a magyar férfiaknál látjuk. Arra az OECD-projekció nem ad útmutatást, hogy ez a népes korosztály vajon dolgozni fog/tud 65–70 éves koráig, vagy már nyugdíjas lesz. Itt utalnunk kell arra, hogy a demográfiai folyamatok foglalkoztatáspolitikai, nyugdíjstratégiai döntéseket igényelnek, mert a nyugdíjkorhatár emelése önmagában nem old meg semmit.

13. ábra

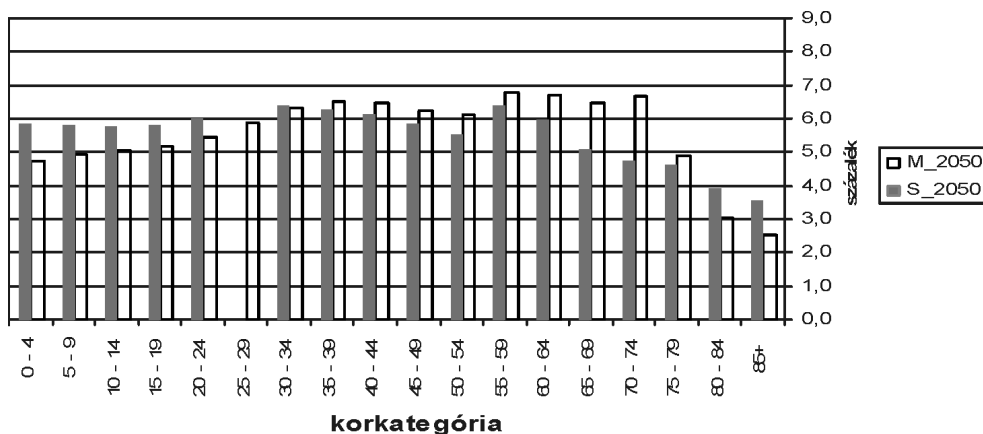
A magyar és a svéd férfiak létszámarányai 2000-ben

Forrás: www.oecd.org/Ageing_38123085 és saját számítások

14. ábra

A magyar és a svéd férfiak létszámarányai 2050-ben

Forrás: www.oecd.org/Ageing_38123085 és saját számítások

Az ábrák mellett érdemes a 2. táblázat létszámadatain is elgondolkodni.

- A magyarok összlétszáma jelentősen csökken a következő 40 évben is. Míg 1980-ban 1 millióval több magyar férfi volt, 2050-ben 1 millióval több svéd férfi lesz, a nők létszámaiban is hasonló fordulat megy végbe.
- A 65 év feletti magyarok aránya – különösen a nők körében – 2050-re jelentősen meghaladja a svéd mutatókat.
- A svéd társadalom is idősödik, ezért fokozatosan emelkedik a társadalom átlagéletkora, de közel sem olyan gyorsan, mint a magyaroké. A magyar átlagkort az emeli különösen magasra, hogy kevés gyermek születik, és így a idősek aránya és várhatóan hosszabbodó élettartama egyszerre emeli az átlagot (15. ábra).

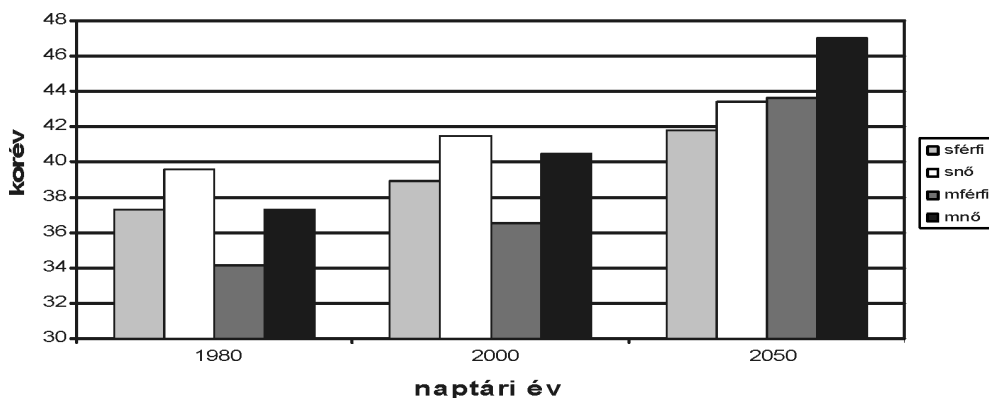
2. táblázat

A magyar és a svéd társadalom idősödésének főbb mutatói

	férfi			nő		
	1980	2000	2050	1980	2000	2050
magyar	5 188 402	4 858 102	4 235 363	5 522 720	5 352 866	4 483 110
svéd	4 117 672	4 386 436	5 231 098	4 192 802	4 485 674	5 271 981
m/s arány	126%	111%	81%	132%	119%	85%
magyar 20-64	3 066 373	3 065 325	2 393 819	3 211 678	3 221 675	2 344 875
magyar 65+	580 596	572 498	1 000 403	858 026	965 525	1 347 672
magyar idős arány	19%	19%	42%	27%	30%	57%
svéd 20-64	2 409 060	2 645 193	2 871 346	2 357 844	2 565 642	2 829 822
svéd 65+	609 884	668 552	1 144 889	789 009	902 688	1 288 178
svéd idős arány	25%	25%	40%	33%	35%	46%
magyar átlagkor	34,1	36,5	43,6	37,3	40,5	47,0
svéd átlagkor	37,3	38,9	41,8	39,6	41,5	43,4

Forrás: www.oecd.org/Ageing_38123085 és saját számítások

Svéd és magyar átlagkorok alakulása

Az összlétszámát tekintve kisebb, de számában és arányában több idős emberrel rendelkező magyar társadalomban lényegesen nehezebb lesz az állami nyugellátások forrásait megteremteni.

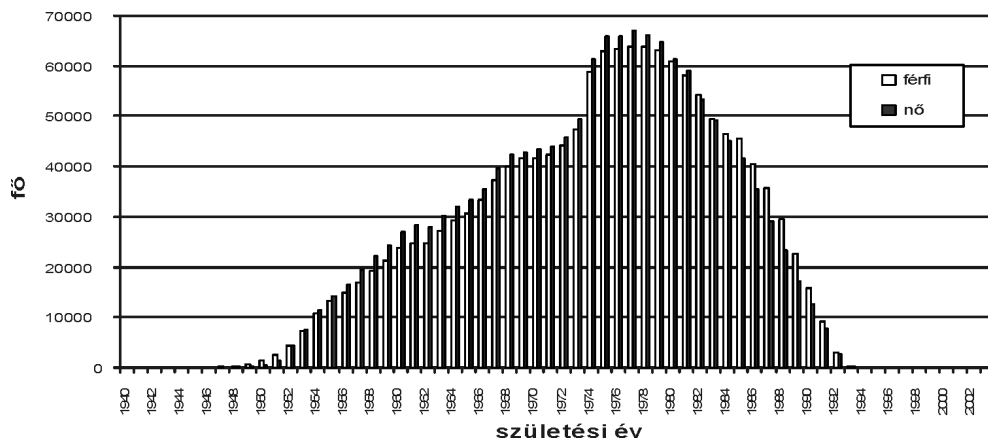
Mivel hazánkban az I. pillér kifizetési mellett a nyugdíjak egynegyedét magánpénztárak adják már 2050-ben, tekintsük át a magánpénztárak tagjainak kor és nem szerinti összetételét is.

3.4. A magánpénztárak tagjainak korösszetétele

A magánnyugdíjpénztárak átlagos tagja 2009-ben 35 éves, e felett az életkor felett jelentősen csökken a pénztártagok létszáma és aránya a saját korosztályon belül. 2009 végére az 1998 óta önkéntesen és pályakezdőként belépők száma elérte a 3 millió főt. Az összlétszámon belül a fiatalon belépő pályakezdők aránya 39%. Az idősebbek önkéntesen és a szabályok változása miatt évről évre hullámzó létszámban csatlakoztak. A 16. ábrán a tagok életkor és nem szerinti megoszlása látható, míg a 17. ábra a saját korosztály létszámának arányában mutatja a pénztártagokat.

16. ábra

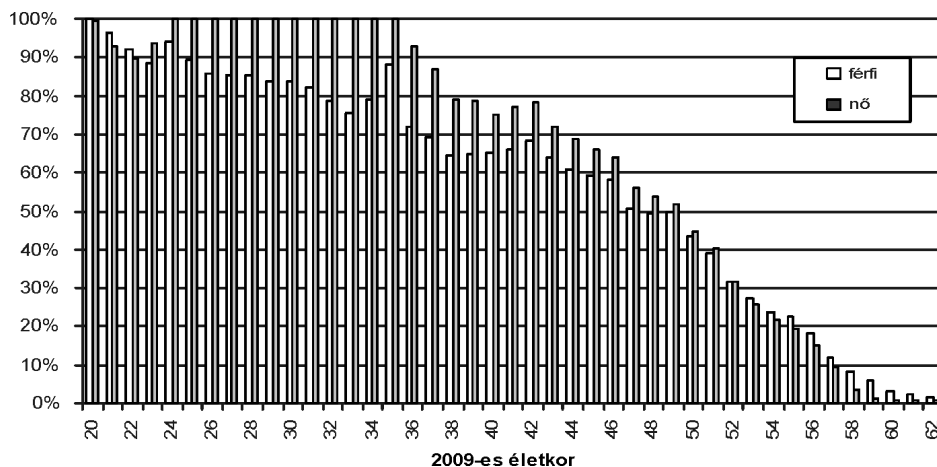
A magánpénztári tagok létszáma 2009-ben

Forrás: PSZÁF-adatokból saját számítás

A pénztártagok aránya az idősebbek nyugdíjba vonulása miatt várhatóan 100%-hoz közelít a jövőben. Érdekes azonban figyelni arra a különbségre, hogy a férfiak aránya – a középső korosztályokban – messze alacsonyabb, mint a nőké. Ennek foglalkoztatási oka is lehet, hisz a bejelentett munkahelyen legálisan dolgozó fiatalok biztosan pénztártagok. De vajon hol van a 26–30 éves fiatal férfiak mintegy 15%-a? Ők biztosan pályakezdők voltak az elmúlt 11 évben. A 34 éves férfiak 25%-a hiányzik, pedig ők is csak 23 évesek voltak az indulás évében, 1998-ban.

17. ábra

A pénztári tagok aránya¹⁹ az aktívak körében

Forrás: Habclicsek László projekciói, PSZÁF pénztári adatok és saját számítások

19 A 17. ábrán a 100%-ot elérő arány az előrejelzés pontatlansága miatt adódhat, mivel a 2009-es tényleges pénztári taglétszámot a 2007-ben előrevetített aktívakhoz viszonyítva mutatjuk be.

A fiatal férfiak azon 15%-a, amelyik nem tagja magánnyugdíjpénztárnak, feltehetőleg nem fizet járulékot a társadalombiztosítási rendszerbe sem. Mi lesz velük, miből kapnak ők nyugdíjat? Ez is foglalkoztatási és nyilvántartási kérdéseket vet fel. *Augusztinovics Mária*²⁰ cikkei és javaslata nyomán „gammáknak” neveztük a NYIKA jelentéseiben azokat, akik egy-egy évben nulla napig fizettek járulékot. Sajnos sokan vannak, és éveikig ebben a státuszban ragadnak, amint ezt a hatásvizsgálat eredményei megmutatták.

4. ÖSSZEGRZÉS

Átlagosan az OECD-országok a GDP 7,2%-t költik állami (public) nyugdíjra, ezt az arányt már 2005-ben is meghaladta a magyar adat. Öregségi és korhatár alatti nyugdíjra a GDP 8,3%-át, egyéb nyugdíjra 2,1%-ot költöttünk. Az OECD-országok adatai alapján 1990–2005 között 17%-os növekedést mutatott a nyugdíjköltségvetés, pedig a háború után született nemzedék csak 2005 után vonul tömegesen nyugdíjba. Hazánkban 2013 után kell szembenézni ezzel a nagyobb létszámmal.

Fontosak ezek a számok is, de igyekeztünk hangsúlyozni, hogy az alacsony foglalkoztatás, a korhatár előtti nyugdíjba vonulás jelenti hazánkban az igazi problémát. OECD-tanulmány²¹ is bizonyítja, hogy mítosz az a gondolat, amely szerint az idősök foglalkoztatása csökkenti a fiatalokét. Ha a 25 év alattiak foglalkoztatását összevetjük az 50–64 év közöttiek foglalkoztatási arányaival az OECD-országok adatai alapján, akkor pozitív korrelációt tapasztalunk ($r = 0,62$). Tehát egy-egy országban egyszerre lehet magas vagy éppen alacsony mind a fiatal, mind az idősebb korosztály foglalkoztatási rátája.

Nem vizsgáltuk ebben a tanulmányban azt, hogy a más országokra jellemző – kedvezőbb – halandóság mellett hogyan alakulna a magyar nyugdíjasok és aktívak száma, aránya. A számok azt mutatják, hogy a jelenlegi várható magyar élettartam mellett a nemzetközi tendenciáknak a 63 éves nyugdíjkorhatár felelne meg.

Nem tértünk ki arra sem, hogy az egészségügyi ráfordítások emelése csökkentené-e a rokkantak számát, csökkentve ezzel a rokkantnyugdíj iránti igényt. A döntés nem egyszerű, mert a rokkantnyugdíj odaítélésének szigorítása a munkanélküliségi ráták további növekedését vonhatja maga után.

A születések számának emelését elősegítő intézkedésekkel, ezek évtizedek múlva jelentkező kedvező hatásával sem foglalkoztunk. Egy nagyon összetett társadalmi szövet egyetlen metszetét vizsgáltuk. Jelen tudásunkkal inkább leírni, semmint magyarázni tudjuk a számokat, a kibontakozó tendenciákat.

20 Részletes elemzés olvasható erről is, I. AUGUSZTINOVICS–GYOMBOLAI–MÁTÉ [2008].

21 Live Longer, Work Longer, <http://browse.oecdbookshop.org/oecd/pdfs/browseit/8106021E.PDF>. Az adatokból készült 7.1. ábra a tanulmány 142. oldalán található.

IRODALOMJEGYZÉK

- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–GYOMBOLAI MÁRTON–MÁTÉ LEVENTE [2008]: Járulékfizetés és nyugdíjjogosultság 1997–2006, *Közgazdasági Szemle*, LV. évf. 665–689. o.
- AUGUSZTINOVICS MÁRIA–KÖLLŐ JÁNOS [2007]: Munkapiaci pálya és nyugdíj 1970–2020, *Közgazdasági Szemle*, LIV. évf. 529–559. o.
- ÁGOSTON KOLOS CSABA–KOVÁCS ERZSÉBET [2007]: A magyar öngondoskodás sajátosságai, *Közgazdasági Szemle*, LIV. évf. 560–578. o.
- HABLICSEK LÁSZLÓ: NYIKA-projekciók [2007]: <http://nyugdij.magyarorszagholnap.hu>
- HVG [2008]: Életkorkilátások Magyarországon – táblázatokkal, *Heti Világgazdaság* 2008/48., november 29., http://hvg.hu/hvgfriss/2008.48/200848_ELETKORKILATASOK_MAGYARORSZAGON_Mielott_meg
- KOVÁCS ERZSÉBET [2008]: A nyugdíjparaméterek nemzetközi összehasonlítása, *Biztosítási Szemle*, LIV. Évf. 26–37. o.
- NYIKA-jelentés: http://nyugdij.magyarorszagholnap.hu/images/Nyugdijkeresztal_jelentes.pdf
- OECD-kiadványok: Pensions at a Glance 2009: Retirement-Income Systems in OECD Countries; Ageing and Employment Policies – Statistics on average effective age of retirement; OECD population pyramids in 2000 and 2050 (Ageing and the Public Sector; Live Longer, Work Longer; Pensions at a Glance 2005 (letöltve: 2006); http://www.oecd.org/statisticsdata/0,3381,en_2649_34757_1_119656_1_1_1,00.html; http://www.oecd.org/document/17/0,3343,en_2649_33927_36104426_1_1_1_1,00.html (letöltve: 2010. 03. 01.–14.)
- ONYF [2010]: Nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők száma ellátástípusok szerint és az ellátások átlagösszegei, www.onyf.hu, 2009. XII. (2010. 02. 25. 08:24), http://www.onyf.hu/index.php?module=news&action=list&fname=onyf_left_menu_statisztika_ellatas&root=ONYF&rand=0a8523155c27c1710c8c83cfde92f4f; http://www.onyf.hu/index.php?module=news&action=list&fname=onyf_left_menu_statisztika_ellatas&root=ONYF&rand=0dead5eb536da6a99eb6bfab9e67b69c (letöltve: 2010. 03. 10.) PSZÁF-jelentések: www.pszaf.hu, http://www.pszaf.hu/data/cms2102635/Risk_Outlook_09Dec.pdf; <http://www.pszaf.hu/fogyasztoknak/penztarak/nyugdijpenztar>